

туризм і краєзнавство на Прикарпатті / Михайло Косило // Краєзнавець Прикарпаття. – 2008. – № 11. – С. 3–5.

⁸ Там само.

⁹ Голос історії... – С. 24–25.

¹⁰ Там само. – С. 31–32.

¹¹ Там само. – С. 26–42.

¹² Там само. – С. 29.

¹³ ДАІФО. – Ф. Р-2162. – Оп. 1. – Спр. 99. Планы мероприятий, сведения и другие документы об организации туристско-экскурсионной работы среди школьников и учащейся молодежи за 1975 год. – Арк. 1.

¹⁴ Там само. – Арк. 13.

¹⁵ Там само. – Арк. 4–5.

¹⁶ Там само. – Арк. 11.

¹⁷ Там само. – Спр. 103. Справки, информации, справочные данные о турбазах области, о выполнении постановления ЦК КПСС от 31 мая 1969 г. «О мероприятиях по дальнейшему развитию туризма и экскурсий», о повышении идейно-политической направленности экскурсий, о развитии молодежного туризма и др. за 1975 г. – Арк. 13, 41.

¹⁸ Голос історії... – С. 22–27.

Руслан КОТЕНКО
(Ивано-Франковск)

РАЗВИТИЕ МОЛОДЕЖНОГО ТУРИЗМА И ТУРИСТИЧЕСКО-КРАЕВЕДЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА ПРИКАРПАТЬЕ: ОПЫТ 70-80-х гг. XX в.

В статье анализируется исторический опыт развития молодежного туризма и туристическо-краеведческой деятельности на Прикарпатье (Ивано-Франковская обл.) в 70-80-х гг. XX в., когда в сложных социально-экономических и идеологических условиях они достигли высокого уровня. Рассматриваются их институциональная основа, ведущие тенденции развития, роль и место в республиканских и союзных туристических потоках.

Ключевые слова: советский период истории, Прикарпатье, молодежный туризм, туристическо-краеведческая работа, путешествия и экскурсии.

Ruslan KOTENKO
(Ivano-Frankivsk)

DEVELOPMENT OF YOUTH TOURISM AND TOURISM LOCAL HISTORY ACTIVITY IN PRYKARPATIA: EXPERIENCE IN 1970s – 1980s

The historical experience of the youth tourism and tourism and local history activity in the Carpathian region (Ivano-Frankivsk region) in the 1970s – 1980s is analyzed. Nevertheless socio-economic and ideological conditions, they reached a high level. The author considers their institutional framework, leading trend of development, the role and position in the national and union tourist flows.

Key words: Soviet period, Carpathian, youth tourism, tourism and local history work, travel and tours.

УДК 94(477)

Василь БОТУШАНСЬКИЙ
(Чернівці)

ТОПОНІМІЯ І ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ

У статті йдеться про насильницьку зміну географічних назв населених пунктів у різних регіонах України за часів радянської влади на честь більшовицьких діячів, жовтневого перевороту 1917 р., перемог у т.зв. громадянській війні і «соціалістичних перетвореннях», про «більшовізацію» і радянізацію міських мікротопонімів. Наголошується на необхідності рішуче покінчити із залишками тоталітаризму в топонімії України у наш час.

Ключові слова: топонімія, Україна, міста, села, селища, найменування, необхідність змін.

Топонімія є частиною науки ономастики, яка вивчає власні назви будь-яких об'єктів на певній території, на навколишній місцевості, зокрема: власні назви населених пунктів (ойконіми); власні назви водних об'єктів (гідроніми); власні назви різних підвищень на місцевості, гір (ороніми); власні назви якоїсь території (хороніми), назви вулиць міста за назвами інших міст (урбаноніми); назви вулиць, інших об'єктів за іменами визначних людей (ергоніми) та ін.

Топонімія як наука розвивається у міждисциплінарних зв'язках на межі історії, географії та лінгвістики.

Топоніми можуть нагадувати про зв'язок об'єкта з природними особливостями місцевості, з історичними подіями, з виробництвом, з життям відомих особистостей, з ідеологічними цінностями того чи іншого пануючого політичного режиму тощо. Причому зі зміною політичних режимів топоніми теж можуть змінюватися.

Одним з найактуальнішим завдань сучасної вітчизняної топонімії є відродження історичних назв і позбавлення заідеологізованості топонімічної номінації в Україні.

У літературі вживаються паралельно терміни «топонімія» і «топоніміка». Однак автори «Великого тлумачного словника сучасної української мови» вбачають у них різницю: 1) «Топоніміка – розділ мовознавства, що вивчає топонімію» і 2) «Топонімія – сукупність географічних назв населених пунктів, гір, рівнин, озер, річок, лісів і т. ін. певної території»¹. Оскільки у пропонованій статті розглядаються не мовознавчі аспекти, а суспільно-політичні, то вживається термін «топонімія».

Як наука топонімія має серйозні надбання у вигляді монографій, наукових статей, матеріалів наукових конференцій². Однак публікації радянського періоду у сфері топонімії, як і ономастики загалом, хибують упередженістю: в них цілком позитивно оцінюються всі найменування і перейменування традиційних українських назв на назви у воєнничо більшовицькому, радянському стилі без жодної

критики чи сумніву в доцільності таких насильств у топонімії України.

Оскільки задум статті полягає у тому, щоб показати причетність (хай і опосередковану) топонімії до внутрішньополітичного становища в Україні, виклад матеріалу подається у порівнянні «Схід-Захід», тобто кількох південно-східних областей і кількох західних, особливо Чернівецької і м. Чернівці. При цьому зазначимо, що певні здобутки у галузі топоніміки мають і чернівецькі науковці³.

Для з'ясування динаміки змін деяких найменувань населених пунктів, назв вулиць у містах і смт використовувалися довідки і карти «Енциклопедії історії України» тт. 1–10 (2005–2013), «Української радянської енциклопедії» тт. 1–12 (1977–1985)⁴.

Джерелами для написання статті стали: Закон України «Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій» від 12 червня 2013 р., у якому підкреслюється, що присвоєння різним об'єктам імен фізичних осіб здійснюється з метою увічнення пам'яті тих, які «внесли вагомий вклад у боротьбу за незалежність, розбудову Української держави..., здійснили героїчний вчинок, звершення в ім'я Батьківщини, зробили значний особистий внесок у розвиток науки, освіти, культури та інших сфер суспільного життя»; Постанова Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2012 р. «Про затвердження Порядку проведення громадського обговорення під час розгляду питань про присвоєння... імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій», у якій наголошується на необхідності обговорення з мешканцями питання зміни, перейменування тієї чи іншої вулиці, площі; «Всеукраїнська асоціація сільських та селищних рад», яка об'єднує абсолютну більшість означених поселень і включає їх сучасні назви (всього понад 8300, тобто майже 90% таких населених пунктів України).

З метою з'ясування стану топонімії м. Чернівців використано рішення Чернівецької міської ради 39-ї сесії VI скликання від 29 серпня 2013 р. «Про затвердження Положення про найменування (перейменування) вулиць, провулків, проспектів, площ, парків, мостів...», «Список вулиць, провулків, площ м. Чернівців станом на 01.12.97 р.», «Чернівці (схема для туристів станом на 01.07.94 р.)», «Експрес адреса. Чернівці, 2007. Телефонно-інформаційний довідник», перелік вулиць за 2010 р. у рішенні виконкому Чернівецької міськради від 23.03.2010 р., «Тарифи на послуги з утримання будинків і споруд», матеріали преси⁵.

Хоч Україна уже 23 роки є суверенною державою, вона у багатьох регіонах у галузі топоніміки ще досі не позбулася заідеологізованих символів комуністичної тоталітарної епохи, зокрема у назвах населених пунктів, вулиць, площ, скверів, держав-

них і громадських об'єктів, що неминуче в тій чи іншій мірі негативно впливає на свідомість населення у національно-патріотичному, суспільно-політичному, моральному, зрештою суто громадянському відношенні, перешкоджає консолідації українського народу. А досліджень у напрямку подолання означених залишків більшовицького засилля в топонімії наших міст і сіл явно бракує.

З огляду на сказане у статті робиться спроба на прикладі окремих населених пунктів Сходу і Заходу України звернути увагу громадськості на необхідності усунення з нашого навколишнього міського та сільського середовища символів віджилої епохи, які дискредитують наше суспільство в очах цивілізованого світу.

Коли говорять «навколишнє середовище», то розуміють у першу чергу природне середовище: кліматичні умови, стан рослинного і тваринного світу, водних ресурсів, повітря, ґрунту тощо. Але до навколишнього середовища можна віднести й певну соціально-політичну символіку, притаманну навколишнім об'єктам у той чи інший період панування тієї чи іншої влади, політичного режиму. Це особливо характерним було й для України в радянський період, коли правляча Компартія в радянський період, щоб закріпити своє монопольне панування і стерти у пам'яті людей будь-які символи УНР 1917–1921 рр., намагалася все, що оточує людину, «збільшовичити» (вираз П.Тичини), «зрадянзувати», «скоммунізувати», зрусифікувати, «спролетаризувати», зреволюціонізувати. В результаті сотні міст і сіл, селищ міського типу, інших об'єктів в Україні було перейменовано на прізвища (і псевдоніми) більшовицьких вождів і їх прибічників (живих і мертвих – свого роду меморіальна топоніміка), на різні новотвори із більшовицької лексики, із термінології т.зв. громадянської війни, згодом – із слововжитку колгоспного будівництва, не зупиняючись перед фактичною зміною топонімічної карти України.

Вважаючи себе «вічними революціонерами», творці нової топонімії у змінюваних назвах населених пунктів часто вживали слово «червоний», «красный», або як першу частину назви «червоно –», «красно –».

Оскільки більшовицький переворот відбувся у столиці Росії Петрограді у 1917 р. у місяці жовтні і був названий більшовиками «Жовтнева революція», багато населених пунктів України, інших радянських республік було перейменовано на «Жовтневе», «Жовтень», «Октябрьское», «Червоножовтневе» тощо.

Міжнародне робітниче свято Першого травня більшовиками було «приватизовано», тісно прив'язано ідеологічно до поняття «радянська влада» і цією назвою «Первомайск», «Першотравневе», «Першотравненськ» в Україні теж поіменовано десятки населених пунктів, інколи по кілька в одній і тій же області – а всього не менше 6 у східних областях.

Після смерті Леніна (Ульянова) у 1924 р. широко пішли у хід назви «Ленінськ», «Леніне», «Ульяновськ». Після вбивства у 1934 р. Кірова (Кострікова) за розпорядженням Сталіна (Джугашвілі) у всіх республіках, у т.ч. й в УРСР, з'явилося безліч назв типу «Кіровськ», «Кірове» і навіть Кіровоград в Україні (у 1775 – 1924 рр. – Єлизаветград, у 1924 – 1934 рр. Зінов'євськ за Зінов'євим (Радомисльським Гершом Ароновичем), після арешту Зінов'єва – Кірове (1934 – 1939 рр.), з 1939 р. і понині – Кіровоград). Хоч Кіров жодного відношення до України не мав. А вбивство Кірова (припускають, влаштоване Сталіним) було використано диктатором для розгортання у 30-х роках масових репресій, у т.ч. й в Україні, особливо проти прибічників політики українізації.

Ще один обласний центр – мільйонник Дніпропетровськ (у 1787 – 1797, 1802 – 1926 рр. – Катеринослав) названий у 1926 р. на честь компартійного і державного діяча Г.І.Петровського, причетного до голодомору в Україні у 1932 – 1933 рр.

На жаль, спроби змінити назви цих міст шляхом повернення їх первісних найменувань безперспективні, бо означатимуть увіковічення імен монарших осіб Російської імперії на території України.

Постаралися у свій час увічнити в Україні й кілька міст іменем «залізного Фелікса» (душителя селянських антибільшовицьких повстань в Україні).

Безліч населених пунктів у СРСР, у т.ч. і в Україні, було названо, перейменовано у свій час на честь «вождя всіх часів і народів» Сталіна, однак після того, як з'ясувалося, що він був «найбільшим злочинцем усіх часів і народів» (поруч з Гітлером), ці назви скасовано. Зате повсюдно, зокрема у південно-східних і центральних областях України залишилися на цілі десятиліття, а подекуди й донині сотні назв міст, смт і сіл за іменами його сподвижників, які знищили УНР, силою насаджували радянську владу, жорстоко придушували селянські антирадянські повстання, «вбивали» хліб із українських сіл під час продрозкладок і голодоморів, прирікаючи на смерть мільйони українців, здійснювали насильницьку колективізацію, згорнули політику українізації, нещадно розправлялися зі свідомими українцями під виглядом боротьби з т.зв. «українським буржуазним націоналізмом». З точки зору наших нинішніх знань і оцінок подій в Україні радянського періоду такі діячі на вимогу Сталіна фактично чинили злочини проти українського народу. Але більшовицька пропаганда: усна, на радіо, у пресі, художній літературі, театрі, кіно, в освіті разом з каральними органами втокмачила у голови сучасникам і почасти їхнім спадкоємцям, що вони нібито були справжніми народними героями. На жаль, чимало громадян, особливо у південно-східних областях України, дотепер вважають їх такими й терплять їхні імена в

назвах населених пунктів, вулиць, площ, скверів. Зокрема: компартійних і державних діячів – Артема (4 назви) – голови Донецько-Криворізької республіки, створеної 1918 р. з метою приєднання до Росії (нині цю чорну справу продовжує імперіаліст Путін); В.Володарського (Гольдштейна Мойсея Марковича, ленінського комісара з питань преси); М.Свердлова (Шварцбаума, голови ВЦВК Росії); М.Калініна – сталінського безвладного голови ВЦВК СРСР; В.Чубаря – голови РНК УСРР, причетного до голодомору 1932 – 1933 рр.; А.Луначарського – наркома освіти РСРФР; В.Менжинського – чекіста, голови ОДПУ; В.Цюрюпи – ленінського наркома продовольства, що грабував українське селянство; В.Куйбишева – заст. голови РНК СРСР; Г.Орджонікідзе (Серго) – голови ВРНГ, наркома важк. пр-ті СРСР; О.Жданова – одного з головних ідеологів ВКП(б) та ін.; військовиків – захисників радянської влади, душителей УНР і антирадянських повстань: В.Чапаєва, О.Пархоменка, В.Антонова-Овсієнка – командувача військ у боротьбі проти Центральної Ради і Директорії; М.Щорса, М.Фрунзе, який забезпечив остаточну збройну перемогу радянської влади в Україні, та ін.

Ряд населених пунктів було названо за прізвищами діячів міжнародного комуністичного руху: відомих німців К.Маркса, Ф.Енгельса, Е.Тельмана, К.Лібкнехта, Р.Люксембург, болгарина Г.Димитрова, француза М.Тореза, італійця П.Тольятті, які або не знали нічого про Україну, або зневажливо ставилися до українців (Р.Люксембург).

Частина назв населених пунктів України з ознаками тоталітаризму була замінена після смерті Сталіна і в наступні десятиліття у процесі десталінізації і лібералізації режиму (Донецьк – замість Сталіно (1924–1961 рр.); Луганськ – замість Ворошиловград (1935–1958рр., 1970–1990 рр); Маріуполь – замість Жданов (1948–1989 рр.) та ін.). Однак більшість тих топонімічних покручів, яких силоміць нав'язали більшовики 80–90 років тому населеним пунктам, збереглися і донині, на 23-му році незалежності України, особливо у східних і південних областях України, суміжних з Росією і найбільш у свій час зрадянзованих і зрусифікованих. Указ Президента Л.Кравчука про ліквідацію в незалежній Україні символів тоталітарної епохи у східних, південних областях був виконаний мінімально, як і в значній мірі також у центральних областях. Радянська мікротопонімія у тамтешніх містах домінує і понині.

Для прикладу, в Луганській області й досі є такі назви міст, селищ міського типу, сіл: Артемівськ (до 1921 р. – Катеринівка), Володарськ (з 1923 р.), Дзержинськ, Кіровськ (до 1944 р. – Голубівський Рудник), Комсомольський (до 1943 р. – Центросоюз), Красноріченське (до 1973 р. – Кабанне), Красна Талівка, Красний Кут (з 1975 р.), Краснодар (до 1922 р. – Єкатеринодон), Краснодар (до 1938 р. –

Сорокине), Красний Луч (до 1920 р. – Криндичівка), Краснолуцьк, Краснопільськ, Ленінське (з 1936 р.), Новочервоне, Первомайськ (у 1765–1920 рр. – Петромар'янівка), Петровське (до 1920 р. – Штерівський), Фрунзе (до 1930 р. – Сентянівка), Червоногвардійське (до 1953 р. – Криничанський, 1953–1965 рр. – Красногвардійський), Свердловськ (з 1938 р.), Червоний Жовтень, Червоний Прапор, Червонопартизанськ (до 1956 р. хх. Вознесенівка, Новомиколаївка і Василівка), Червонопопівськ⁶ – всього 25.

Збільшовиченою була у топонімічному відношенні і Донецька область. Передусім саме м. Донецьк попередньо мало кілька назв: Юзівка, Троцьк, Сталіно, з 1961 р. – сучасна назва. Досі існують в області назви: Артемівськ (до 1924 р. – Бахмут), Артемово (до 1921 р. х. Неліпівський), Володарське (у 1855–1924 рр. – Нікольське), Держинськ (до 1936 р. – Щербинівка), Дмитров (1937–1957 рр. – Новий Донбас, 1957–1972 рр. – Новоекономічне), Карло-Марксове (до 1924 р. – Софіївка, 1924–1965 рр. – Карла Маркса), Карло-Лібкнехтівське (до 1965 р. – селища ім. К.Лібкнехта, Білокам'янка, Деконського, Соль, Двуріччя), Кірове (до 1938 р. – Магдалинівка), Кіровськ (до 1940 р. – Попівка, у 1940–1964 рр. – Кірово), Кіровське (з 1958 р.), Комсомольське (до 1956 р. – Каракубуд), Комсомольський, Красна Поляна, Красне, Красний Лиман (до 1938 р. – Лиман), Красноармійськ (до 1934 р. – Гришине, у 1934–1938 рр. – Постишиве, 1938 – 1964 рр. – Красноармійське), Красноармійське, Красногорівка (з 1938 р.), Кумачеве, Первомайський (з 1938 р.), Першотравневе (1779–1946 рр. – Мангуш), Тельманове (з 1935 р.), Торез (у 1867–1964 рр. – Чистякове), Ульяновське, Южнокомунарівськ⁷ – всього 25.

Немало топонімії тоталітарної епохи залишилося і в інших областях України на Сході, зокрема у Харківській. Ось найбільш характерні серед назв: Артемівка, Артільне, Жовтневе, Іллічівське, Комсомольське (з 1956 р.), Краснокутськ, Красноград (до 1927 р. – Костянтинград), Краснопавлівка, Пархомівське, Первомайський (до 1952 р. – Лихачове), Першотравневе, Революційне, Чапаєве, Червона Нива, Червона Хвиля, Червоний Донецьк, Червоний Оскіл, Червоний Шахтар, Червоноармійське, Чкаловське⁸ – всього 20.

У Запорізькій області: Горківське (від Максим Горький), Жовтневе, Карла Маркса, Кірове, Комсомольськ, Куйбишеве (до 1926 р. – Царекостянтинівка, у 1926–1935 рр. – Першотравневе), Луначарськ, Московське, Партизани, Пролетарське, Чапаєвка, Червоне, Червоне Поле, Червоноармійськ, Чкалове, Чубарівка⁹ – всього 16.

У Дніпропетровській області теж законсервовано чимало більшовицьких топонімічних реліктів. Крім згаданого м. Дніпропетровськ, тут донині існують назви міст, смт, сіл: Дніпродзержинськ (до 1936 р. – Кам'янське), Жданове, Жовтневе, Кі-

рове, Кіровське (до 1938 р. – Обухівка), Ленінське, Менжинське, Новоруське, Орджонікідзе, Партизанське, Першотравенськ (до 1960 р. – смт Шахтарське), Першотравневе, Пролетарське, Червоногригорівка (до 1938 р. – Чернишовка), Червоноіванівка, Чкалове, Щорськ (до 1939 р. – Божедарівка)¹⁰ – всього 18.

У Херсонській області: Калінінське (до 1927 р. – Сейдеменуха), Кірове, Красне, Краснознам'янка, Максимо-Горькове, Першотравневе, Правдине (від газ. «Правда»), Радгоспівське, Розо-Люксембурзьке, Фрунзе (Іванівський р-н), Фрунзе (Генічеський р-н), Цюрюпінськ, Червона Благодать, Червона Поляна, Червоний Маяк, Червоний Чабан, Червоноперекопськ, Чкалове¹¹ – всього 18.

Аналогічна топонімічна картина у сусідній Миколаївській області, хоч у дещо меншій кількості: Жовтневе, Іллічівське, Кірове, Комісарівка, Красненьке, Краснопілля, Краснознам'янськ, Куйбишевка, Ленінське, Первомайськ (до 1919 р. – окремі населені пункти м. Ольвіополь, м-ко Голта, м. Богопіль), Першотравневе, Фрунзенське, Червона Долина, Южноукраїнськ¹² – всього 14.

Своєрідним рекордсменом серед південно-східних областей України щодо збереження назв населених пунктів російсько-імперської і радянської пори є Одеська область. Це можна пояснити приєднанням до неї у 1954 р. Ізмаїльської області. Ці назви багато в чому перегукуються з такими ж назвами в інших областях. Наведемо нинішні їхні найменування: Благоеве, Бородіно (з 1816 р), Жовтень, Жовтневе, Іллічівськ (кін. 18 ст. – 1927 р – Бугові Хутори, 1927–1928 рр. Іллічівка), Кіровське, Котовськ (до 1935 р. – Бірзула), Комінтернівське (до 1933 р. – Антонове-Кодинцеве), Красні Окни (до 1919 р. – Окни), Красносілка, Ленінське, Орджонікідзівське (з 1934 р.), Першотравневе (Вел. Мих. р-ну), Першотравневе (Ізм. р-ну), Росіянівка, Руськоіванівка, Свердлове, Суворове (до 1941 р. – Шикирлікітай), Тарутине (з 1814 р.), Ульяновське, Фрунзівка (др. пол. 18 ст. – 1927 р. – Захаріївка), Червоноармійське, Червоноволодимирівське, Червонознам'янка, Червоноярське¹³ – всього 25.

Після депортації з Криму кримських татар та людей інших національностей у 1944 р. тут, крім значних міст, майже повністю було змінено топонімію краю. Серед нашвидкуруч придуманих нових назв населених пунктів замість татарських не обійшлося і без традиційних більшовицько-радянських найменувань, причому подекуди по кілька однакових, щоправда, у різних районах. Зокрема: 2 Калініних, 3 Первомайських, Кіровське, Комсомольське, Красна Поляна, Красноармійське, Красногвардійське, Красноперекопськ, Красношацьк, Красноярськ, Куйбишеве, Леніне, Октябрське, Орджонікідзе, Партизанське, Правдівське, Советський, Стаханове, Фрунзе, Чапаєве, Чкалове¹⁴ – всього 20.

Отже, разом у 8 південно-східних областях України і у Республіці Крим і досі зберігається

щонайменше 185 назв населених пунктів, що містять у собі ознаки тоталітарної епохи. Це ніби й не так багато серед усіх понад 2800 населених пунктів цих територій (6,5%), але вони й досі ніби гострі колючки у тілі України нагадують про наругу над її традиційними історичними назвами поселень. До того ж вони разом з іншими факторами минулої епохи негативно впливають на суспільну свідомість певної частини населення країни.

Було б неправильно, звичайно, вважати, що назви міст і сіл з ознаками тоталітарної епохи збереглися лише на означених територіях. Є вони, хоч і в меншій кількості, у всіх інших областях, зокрема, у Кіровоградській¹⁵ – до 24, у Житомирській¹⁶ – бл. 18, Полтавській¹⁷ – 14, Сумській¹⁸ – 13, Вінницькій¹⁹ – 10 та інших – всього 130. Разом із згаданими південно-східними областями і Кримом – понад 300. Насправді, більше, бо деякі села названі за прізвиськами місцевих більшовицьких активістів, які не відомі широкому загалу. Крім того, у переліку «Всеукраїнської асоціації сільських і селищних рад» вказано назви лише тих населених пунктів, де розташовані сільські і селищні ради. А до кожної з них здебільшого входить ще по кілька сіл, які можуть мати назви тоталітарного відтінку. Такі назви мають в Україні (разом з АРК) 29 сільських райцентрів. Такі ж назви мають райони і у обласних центрах.

Але залишки тоталітарної доби помітні й понині не тільки у назвах населених пунктів, але й у мікротопонімах, тобто у назвах вулиць, провулків, площ, проспектів, скверів, підприємств, різних закладів, як також у збереженні на цих площах, вулицях пам'ятників Леніну та іншим компартійним діячам. Для прикладу, у колишній столиці УСРР Харкові й досі залишилися назви площ: Пролетарська, Р.Люксембург, вулиці: Леніна (і донедавна величезний йому пам'ятник), Чубаря, Красіна, Примакова, Артема, Гамарника, Фрунзе, Плеханова, Урицького, Кірова, К.Маркса, Петровського, Червоноармійська, Жовтневої Революції, Червоножовтнева, Раднаркомівська, Красні Ряди, Червоного льотчика, просп. [газ.] «Правдъ», набереж. Чапаєва, сквер Червоний Жовтень²⁰ та ін.; у Херсоні: вул. Леніна, парк ім. Леніна (і пам'ятник йому), вул. Держинського (і пам'ятник), пл. Жовтнева, вулиці: К.Маркса, Красіна, Орджонікідзе, Фрунзе, К.Цеткін, Котовського, Кірова, Радянська, 40 років Жовтня, Жовтневої Революції, Комунарів, Червонопрапорна, Комсомольська²¹ та ін.

Особливо значна кількість топонімів тоталітарної епохи збереглося у Донецьку. Станом на 1 січня 2008 р. тут 38 вулиць та інших об'єктів називалися на честь Свердлова, 57 назв – Калініна, 67 назв – Кірова, 33 назви – Артема, 44 назви – Держинського, 35 назв – Постишева, 18 назв – Ворошилова, 8 назв – Жданова. Збереглися також назви вулиць Щербакова, Мехліса. У місті й області – 400 вул. Леніна. Всього на Донеччині 1500 назв тоталітарної епохи²².

У м. Маріуполь – (поч. 16 ст. – 1778 р. – козацька фортеця Кальміус, 1780 – 1948 рр. – Маріуполь, 1948 – 1989 – Жданов) донині є 4 пам'ятники Леніну (5-й 8-метровий у липні 2014 р. скинуто з п'єдесталу), два проспекти Леніна, дві вулиці і площа Леніна, вулиці 40-річчя, 50-річчя, 60-річчя Жовтня, бульвар, провулок і проїзд Жовтня, вулиці Р.Люксембург, К.Цеткін, Свердлова, Держинського, К.Маркса, К.Лібкнехта. Така ж картина і в Луганську, інших містах Сходу і Півдня України. До того ж у кожному тамтешньому більш-менш значному обласному чи районному центрі на площах досі стовбичать пам'ятники Леніну, якими колись більшовики замінювали зруйновані церкви (всього зруйновано понад 70 тис.).

Проти такого топонімічного заповідника радянщини місцеве населення ніби й не заперечувало («всё вокруг советское»), наче дещо заспокоювало («всё как при СССР»), а чимало хто з тамтешнього населення (усвідомлювало чи ні) продовжували вважати себе частиною неіснуючої уже спільноти «советский народ».

Тож нічого дивуватися, що значна частина соціуму, слабо інтегрованого в українське суспільство, в умовах революційного піднесення в Україні, підігріта відверто антиукраїнською пропагандою з Москви, піднялася навесні 2014 р. з сепаратистськими вимогами відокремлення Криму і південно-східних областей України та приєднання їх до Росії. «Это же Новороссия», вжив Путін хоронім щодо цих земель в одному із своїх телеінтерв'ю, відкрито підбурюючи населення до виступів проти Української держави.

Чи простежується у цих виступах топонімічний слід? Хай і у не вирішальній мірі, але простежується. Бо по яких вулицях, проспектах проходили колони демонстрантів на свої сепаратистські зібрання? По вулицях Леніна, К.Маркса, Ворошилова, Держинського, Артема, Свердлова, Кірова, по Жовтневих, Радянських, Червоних, Революційних, Пролетарських, Комсомольських і т.п.

На яких площах вони збиралися із закличками до незаконних референдумів? На площах з такими ж назвами біля пам'ятників застиглого у бронзі чи бетоні більшовицького божества Леніна із гаслами «Росія!», «Росія!», що незабаром обернулося збройним протистоянням, тисячами смертей і каліцтв.

Отже, не усунута символіка тоталітарної доби разом з іншими факторами відгукнулася в Україні через два десятиліття великою бідюю.

Пояснення причин цього трагічного явища з точки зору топонімії не є безпосереднім завданням статті. Однак на окремі дотичні моменти можна вказати.

По-перше, Президент Л.Кравчук, видавши Указ про усунення атрибутів тоталітарної епохи, не надто наполягав на його виконанні. Тим більше не добивалися цього наступні російськомовні президенти і прем'єри.

По-друге, після проголошення незалежності України до влади прийшли вчорашні компартійні і радянські функціонери, для абсолютної більшості з яких попередня символіка була звичною і звиклою, дещо «рідною», не викликала якоїсь неприязні, роздратування, тож і не викликала бажання її негайно змінювати.

По-третє, у частини керівних чиновників була непевність у тривкості влади: а раптом все вернеться «на круги своя» (а символіка на місці).

По-четверте, частина недалеких владців просто не надавала особливого значення необхідності усунення атрибутів минулої епохи («а кому воно мішає?»).

По-п'яте, проживаючи на суміжних територіях з РФ, де в основному зберігалася символіка тоталітарної епохи, перетинаючи часто і безперешкодно символічний україно-російський кордон, зустрічаючись зі своїми тамтешніми одноплем'янами, значна частина російськомовного населення України вважала, що нема нагальної потреби міняти цю символіку.

По-шосте, центральне і регіональне керівництво недостатньо сприяло корисним контактам людей під декларативним гаслом «Схід і Захід – Єдині!». Не було належного обміну досвідом того, як «очистити» топонімію в Україні, зокрема на Сході і Півдні, від символів тоталітарної епохи.

На жаль, процес ознайомлення «східняків» з топонімією в західних областях розпочався тільки недавно, і то не з радісних творчих поїздок звіти делегацій, а з втечі з Криму, Донецької, Луганської областей багатьох тисяч переселенців, які рятувалися від смерті від російських окупантів і місцевих т.зв. «ополченців», а насправді сепаратистів-терористів.

Ім, звичайно, не до топонімії. І все ж хай якась їх частина не могла не зазриміти, що топонімія Львова, Івано-Франківська, Тернополя та інших міст суттєво відрізняється від східних міст.

І тут доречно поставити питання: а чи завжди вона була тут такою і чим відрізняється від східних регіонів? Щоб відповісти на нього, слід врахувати, по-перше, що радянська влада тут була встановлена пізніше, ніж на Сході, по-друге, що тут кілька разів мінялася влада, вулиці називалися іменами польських, румунських королів і членів королівських родин, воєвод, генералів, церковних діячів, представників культури Польщі, Румунії тощо.

Так, у 1938 р. у Львові деякі вулиці у центральній частині мали назви: Казимира Великого, Жолкевського, Яблоновських, Дідушицьких, Андр. Потоцького, Льва Сапіги, алея Фоша (франц. ген.), Легіонів [Польських], Баторія, Мохнацького, Длугоша, Зиблікевича, Сикстуська, св. Терези, св. Софії, св. Мартіна, Кляшторна та ін.²³

У Чернівцях у 1939 р. були вулиці: Кузи Води, Драгоша Води, Бритіану, короля Фердинанда,

11 Листопада, короля Кароля, Ніколає Йорги, Алба Юлія, Янку Флондора, Богдана Води, ген. Дригиліна, ген. Задіка, ген. Мірческу, ген. Презана, ген. Авереску, ген. Григореску, маршала Фоша, Олександра Доброго, Штефана Великого, Бухарестська, королеви Марії, Румунська, Вільсона, Петру Рареша і т.п.²⁴

Радянська влада взялася нав'язувати тут свою топонімію в основному після війни, з 1944 р. здебільшого щодо назв вулиць, площ у містах і у незначній мірі – щодо найменувань (перейменувань) населених пунктів за «советським» зразком. Зокрема, з'явилися: у Львівській області – Червоноград (до 1951 р. – Кристинопіль), Нестеров (до 1951 р. – Жовква), Крупське; у Тернопільській області – Комунарівка, Радянське, Жовтневе; у Волинській області – Першотравневе, Жовтневе; у Івано-Франківській (до 1962 р. – Станіславській) області: Жовтень (до 1939 р. – Єзупіль); у Рівненській області: Першотравневе (до 1962 р. – Моквин), Червоноармійськ (до 1939 р. – Радивилів). В умовах незалежної України більшості з них повернуто попередні назви, крім м. Червоноград у Львівській обл. і смт Жовтневе у Волинській обл.

Щодо мікротопонімії міст, смт, сіл (назви вулиць, провулків, проспектів, площ, алей і т.п.), то вона була змінена на радянський штиб. У тому ж Львові з'явилися вулиці з тим же тоталітарним відтінком, що і на Сході, Південному Сході України: К.Маркса, Енгельса, Леніна, Кірова, Ульянівська, Дзержинського, Воровського, Калініна, Радянська, 17 Вересня, 1-го Травня, Партизанська, Жовтнева, Ленінського Комсомолу, просп. Леніна і т.п.²⁵

Грунтовно було зрадянзовано й топонімію Чернівців. Можна вважати – на догоду новому населенню (в основному російськомовному і зросійненному), яке заселило місто після втечі у березні 1944 р. всього румунського чиновництва, інтелігенції, а також більшості німецького населення міста. Доречним буде таке порівняння: якщо за часів Австрії після приєднання Буковини (і Чернівців) у наступні майже півтора століття було змінено чи з'явилося нових 40 відсотків вулиць міста, при румунській владі після 1918 р. із 280 основних вулиць змінено їх назви на 65 відсотків, то після встановлення радянської влади – на 92 відсотки.²⁶ Поряд з новими назвами вулиць за іменами відомих українських діячів культури, за назвами міст УРСР тут з'явилося багато назв з історії, культури, географії Росії, як також і типових найменувань тоталітарної доби. Зокрема вулиці: К.Маркса, Ф.Енгельса, В.Леніна (була і вул. Сталіна), С.Кірова, Ф.Дзержинського, С.Орджонікідзе, В.Чапаєва, К.Ворошилова, Л.Кагановича, М.Калініна, О.Жданова, Г.Котовського, В.Куйбишева, Радянська, Жовтнева, К.Лібкнехта, Р.Люксембург, газ. «Правда», Першотравнева, площі Червона (згодом Центральна), Радянська та ін.²⁷

Тобто і на Заході республіки топонімія була поставлена на службу режиму: своєю навколишньою всюдисущністю вона разом з тодішніми ЗМІ майже півстоліття слугувала прищепленню громадянам примарних комуністичних догм, утвердженню радянського способу життя.

І все ж вона не так глибоко запала у свідомість «западєнців», як «східняків». Про це свідчить той факт, що з проголошенням незалежності України за ініціативою громадськості місцеві органи влади у більшості західних областей рішуче взялися за усунення ознак тоталітаризму в топонімії. На її зміну з'явилися топоніми, близькі до історії, традицій, національно-культурного життя кожного конкретного населеного пункту. Хоча, безумовно, появилися й загальнонаціональні топоніми, пов'язані з іменами визначних діячів науки, культури, церкви, учасників національно-визвольної боротьби українського народу, що раніше замовчувалися, вважалися ворогами радянської влади: В.Винниченка, М.Грушевського, С.Бандери, В.Чорновола, І.Мазепи, С.Петлюри, Незалежності, Свободи та ін. Так, у Львові вулиці і площі дістали назви (крім згаданих): Січових Стрільців, князя Романа, П.Дорошенка, Д.Вітовського, А.Сахарова, ген. Чупринки, Героїв УПА, Шептицьких, Братів Міхновських, В.Липинського, І.Тиктора, М.Кордуби, Є.Коновальця, С.Єфремова, Листопадового Чину, ген. Тарнавського, В.Стуса, кн. Ольги, С.Смаль-Стоцького, П.Куліша, акад. Гнатюка, М.Вороного та ін.²⁸

У Луцьку (крім згаданих) з'явилися такі нові назви вулиць: Д.Галицького, Стрілецька, проспекти Волі, І.Огієнка та ін.²⁹; у Тернополі (крім згаданих): Є.Петрушевича, Ю.Тютюнника, Я.Стецька, Й.Сліпого, А.Шептицького та ін.³⁰; у Рівному (крім згаданих): П.Дорошенка, кн. Володимира, кн. Ольги, М.Хвильового, Директорії, 16 Липня, бульв. Незалежності, Соборна, П.Калнишевського, Пересопницька та ін.³¹; в Ужгороді: просп. Свободи, Православна набережна, набережна Незалежності, вул. А.Волошина та ін.³²

Значні перейменування міської топонімії відбулися у м. Чернівцях. У першу чергу шляхом заміни найбільш одіозних символів тоталітарної епохи на топоніми, що відображають національно-культурні цінності поліетнічної чернівецької, буковинської спільноти. Замість колишніх компартійно-радянських назв з'явилися такі: пл. Соборна (колишня Радянська), вулиці О.Ольжича (кол. Енгельса), М.Грушевського (кол. Радянська), Н.Яремчука (кол. Інтернаціональна), М.Кордуби (кол. Орджонікідзе), Кафедральна (кол. К.Маркса), А.Шептицького (кол. Щорса), Є.Максимовича (кол. Куйбишева), В.Сімовича (кол. Комсомольська), І.Вільде (кол. Жовтнева), Садова (кол. Держинського), Шкільна (кол. Боженка), К.Держика (кол. Щербакова), просп. Незалежності (кол. пр. 50-річчя Жовтня), О.Доброго (кол. Котовського),

О.Поповича (кол. Кірова), П.Сагайдачного (кол. Волгоградська), Прутська (кол. 50-років ВЛКСМ), О.Пушкіна (кол. Калініна), акад. М.Вавілова (кол. Дружби), В.Івасюка (кол. Бакинська), В.Залозецького (кол. Тельмана), Галицький Шлях (кол. 50-річчя СРСР), Головна (кол. Леніна), Є.Ярошинської (кол. газ. «Правда»), І.Миколайчука (кол. Молодіжна), В.Александрі (кол. Комінтерну), Бучевського (кол. Баумана), Д.Вишневецького (кол. Радянської армії), В.Винниченка (кол. 60 років СРСР), О.Гузар (кол. Ленінградська), І.Карбулицького (кол. П.Морозова), М.Лермонтова (кол. Крупської), І.Підкови (кол. Комуністична), А.Пумнула (кол. Седова), Братів Руснаків (кол. Комунарів), Сіді Таль (кол. Островського), Січова (кол. Постишева), С.Смаль-Стоцького (кол. Свердлова), Я.Степового (кол. Урицького), Університетська (кол. Рязанська), М.Черемшини (кол. Ульяновська) та ін.³³

У зв'язку з революційними подіями на Майдані у Києві у кінці 2013 – перші місяці 2014 р., загублено там учасників-чернівчан міськрада Чернівців ухвалила перейменувати кілька вулиць з ознаками колишньої тоталітарної системи: Червоноармійську – на Героїв Майдану, комуніста І.Стасюка – на вул. Небесної Сотні, М.Фрунзе – на загиблого В.Аксєніна, В.Чапаєва – на загиблого О.Щербанюка.³⁴

Слід зазначити, що з огляду на специфіку національного і соціального складу населення Чернівців, на відміну від інших західноукраїнських обласних центрів, ознаки тоталітарної символіки у назвах міських вулиць усувалися тут повільно, непослідовно. Ще 29 серпня 1991 р. Чернівецька міськрада ухвалила протягом місяця перейменувати вулиці і площі, назви яких «пов'язані з ідеологією і практикою тоталітаризму»³⁵, однак це рішення не виконано до кінця і понині. Лише через 13 років після проголошення незалежності України Ленінський район міста було перейменовано на Шевченківський, а Першотравневий (тобто «святковий») район залишився й надалі. У 2003 р. на домагання ветеранської організації з'явилася назва Бульвар Героїв Сталінграда. 29 травня 2008 р. Чернівецька міськрада на пропозицію фракції Партії регіонів з різних міркувань ухвалила рішення про мораторій на перейменування вулиць у центральній частині міста³⁶, а це 211 вулиць і провулків³⁷. Таке рішення суттєво загальмувало процес усунення ознак тоталітаризму в топонімії міста. Власне, за роки незалежності України лише 20 відсотків вулиць Чернівців з усіх 700 вулиць і 275 однойменних з ними провулків зазнали змін³⁸.

І хоч назви декількох з них у 2014 р. змінили (див. вище), досі залишилося ще до 30 назв вулиць, які за задумом керівництва міста, у перші повоєнні роки (зокрема у 1944 і частково у 1946 р., коли йшло масове перейменування назв вулиць) мали утверджувати у свідомості городян основи марксизму-ленінізму, знання про перемогу і зміцнення радян-

ської влади, тобто тоталітарного режиму. Це вулиці за прізвищами перших поширювачів марксизму в Російській імперії (Г.Плеханова, Д.Благоєва, І.Бабушкіна, Л.Кецховелі, В.Обнорського), за іменами відомих війовничих більшовицьких функціонерів, які словом і ділом (зброєю) насаджували радянську владу в Росії і в Україні (Артема, С.Косіора, К.Ворошилова, Л.Красіна, О.Пархоменка, С.Лазо, О.Цулукидзе, О.Дундича, Я.Фабріціуса, Бакинських Комісарів, Героїв Революції), діячів міжнародного комуністичного руху (К.Лібкнехта, Р.Люксембург, Г.Димитрова, Паризької Комуни, А.Барбюса, Моріса Тореза, Пальміро Тольятті, Ю.Фучіка), а також місцевих членів Компартії Румунії, агентів ВКП(б), КП(б)У 20 – 30 рр. ХХ ст. (В.Гаврилюка, С.Канюка, М.Ковальчука, С.Галицького, Стеф'юка) та ін. Досі існує назва парку Жовтневий³⁹. Зі скасуванням згаданого мараparatorію ці назви слід замінити на інші (у міськраду топонімічною комісією подано десятки імен, назв, якими їх можна замінити).

Топонімія українських населених пунктів, у т.ч. і у західних областях, була густо нашпигована не тільки тоталітарними атрибутами, але й російщиною, щоб підкреслити прив'язаність України до Росії. Тому після звільнення топонімії України, зокрема і західних областей, від комуністичної атрибутики актуальним завданням залишається усунення її надмірної русифікації. Щоправда, підхід при цьому має бути розважливим, бо серед назв вулиць, площ іменами російських діячів є й гідні, заслужені особистості від науки, культури. Так, при наявності у Львові назви вулиці А.Сахарова навряд чи виправдано зберігати там назву вул. О.Невського⁴⁰; у Луцьку – Д.Медведева, О.Суворова⁴¹; в Ужгороді – вулиці Г.Плеханова, В.Чкалова, Є.Тельмана⁴², які не мають жодного відношення до цих міст.

Багато урбанонімів «російського походження» донині зберігається у Чернівцях. Схоже на те, ніби котрий чиновник прибув у свій час у місто з Росії, той бажав, щоб тут була вулиця його рідного міста. Нині у місті є 36 вулиць, які мають назви російських обласних і навіть районних центрів, починаючи від літери «А» (Архангельська) до «Я» (Ярославська). Причому Чернівці з тими містами здебільшого не мають ніяких стосунків. Наявність у Чернівцях вулиць Архангельської, Астраханської, Балашівської, Барнаульської, Білгородської, Бородинської, Брянської, Владивостоцької, Воронежської, Дивногорської, Іркутської, Казанської, Калужської, Кисловодської, Краснодарської, Кронштадтської, Майкопської, Московської, Московської Олімпіади, Курської, Новгородської, Новоросійської, Новосибірської, Омської, Оренбурзької, Орловської, Петергофської, Петрозаводської, Рибінської, Саратовської, Смоленської, Сочинської, Ставропольської, Таманської, Тихорецької, Томської, Челябінської, Череповецької, Ярослав-

ської⁴³ може дати підстави Путіну прислати війська для захисту «русских городов».

До 15 оронімів і гідронімів чернівецьких вулиць названо за географічними об'єктами Росії: рік, озер, морів, островів, півостровів, гір, регіонів (напр. Сибір), до яких Чернівці здебільшого не мають відношення. (Хіба що до вулиці Сибірської, яка зрозуміла чернівчанам, буковинцям, бо у 1940 – 1950 рр. сталінські людолови схопили і вивезли туди та інші «курортні» місцевості СРСР понад 11,5 тис. осіб).⁴⁴ Зокрема: Амурська, Ангарська, Байкальська, Волзька, Іртишська, Камчатська, Каспійська, Донська, Ладозька, Онезька, Сахалінська, Саянська, Уссурійська.⁴⁵

Та найбільше серед топонімів російського походження у Чернівцях займають ергоніми – назви вулиць за іменами історичних, військових, культурних особистостей Росії (понад 60). Мабуть, не так багато буде тих, хто заперечуватиме нині проти назв вулиць у Чернівцях на честь учених М.Ломоносова, М.Вавілова, Д.Менделєєва, І.Павлова, письменників М.Гоголя, Ф.Достоевського, С.Єсеніна, А.Чехова, Л.Толстого, І.Крилова, О.Пушкіна, композиторів М.Мусоргського, П.Чайковського, М.Глінки, О.Скрябіна, художника І.Рєпіна, військовиків М.Бахрушина, П.Нікітіна, О.Худякова, Ф.Боброва, – учасників визволення міста у березні 1944 р.⁴⁶

Водночас нема підстав залишати надалі назви вулиць у Чернівцях імені таких письменників, як українофоб В.Белінський, російських бунтівників І.Болотнікова, С.Разіна, О.Пугачова, С.Халтуріна, військових діячів О.Невського, К.Мініна, Д.Пожарського, О.Суворова, Ф.Ушакова, М.Кутузова, П.Нахімова, полярників Челюскінців, які ніяким чином не причетні до Чернівців, Буковини.⁴⁷

Отже, у Чернівцях із 700 вулиць (без 275 одноіменних провулків, проїздів, тупиків, спусків) понад 140 вулиць (20%) мають ознаки тоталітаризму і насильницької русифікації.⁴⁸ Тобто назва кожної п'ятої вулиці міста нагадує мешканцям чи їх нащадкам, що вони є, хай і символічно, заручниками тоталітаризму й домінування над ними Росії. При найлояльнішому їх перегляді не менше 100 назв вулиць Чернівців потребують нині зміни назв.

Членами міської топонімічної комісії подавалися відповідні пропозиції про перейменування, дотичні інтерв'ю у пресі.⁴⁹ Однак відповідь міської влади, де переважали представники Партії регіонів, була однозначною: «Депутатський корпус вирішив, що питання перейменування вулиць зараз не на часі і зняв його з розгляду»⁵⁰. «Не на часі», бо то був «час» Партії регіонів, яка всією своєю диктаторською політикою в Україні (у т.ч. і у сфері топонімії) у недалекому «часі» довела Україну до війни на Сході.

Нині деякі зміни в топонімії Чернівців відбулися, але незначні. Подолання ознак тоталітаризму, надмірної зросійщеності в топонімії Чернівців

після проголошення незалежності України виглядає порівняно з іншими західноукраїнськими обласними центрами найгірше, воно далеко не завершене. При такій «оперативності» міської влади, як донині, це може затягнутися на десятиліття. Тому не слід зупинятися лише на констатації, але й діяти. Конкретний приклад цьому подало місто Луцьк. На початку травня 2014 р. тут депутати міськради на знак протесту проти окупації Росією Криму ухвалили: перейменувати вул. Московську на вул. Ростислава Волошина – колишнього полковника УПА.⁵¹

Отже, топонімія у тій чи іншій країні, у тому чи іншому регіоні країни, зокрема України, є ніби її ідейним, державницьким зовнішнім оформленням. Якщо громадянин, оглядаючи навколо себе назви свого населеного пункту, вулиць, площ, різних об'єктів, пам'ятників, може з задоволенням сказати, що усі навколишні символи правильні й не викликають у нього незадоволення, протесту, то у такого громадянина ще більше утверджується усвідомлення приналежності до цієї держави, почуття патріотизму, гордості за свою країну, готовності її захищати.

І навпаки, якщо в країні відбулися значні політичні, соціально-економічні, національно-культурні, зрештою, ідеологічні зміни, а деінде майже вся навколишня атрибутика, символи попередньої імперської держави залишилися, як наприклад, у південно-східних областях України, і цим старим зовнішнім оформленням той чи інший громадянин задоволений і це не викликає у нього протесту, то такий громадянин ніби залишився у заповіднику старих символів, міфічних більшовицьких комуністичних догм попередньої небіжки-імперії. До нової держави України така людина (совок) під зовнішнім тиском старої топоніміки (як й інших факторів), може бути байдужою, а то й нетерпимою, вороже налаштованою проти України, що проявилось у збройному протистоянні у згаданих Донецькій та Луганській областях, де радянська топонімія залишилася майже цілком до наших днів. (Далось визнає оте сумнозвісне: «А кому воно мішає?»).

Старі більшовицько-імперські назви населених пунктів, вулиць, площ, пам'ятники колишнім українофобам, збереження цієї номінації також щодо різних об'єктів: підприємств, навчальних, соціально-культурних закладів у південно-східних областях, а також постійна агресивна регіональна і зовнішня антиукраїнська пропаганда були одним з факторів слабкої їх інтеграції в єдине українське суспільство, появи сепаратизму і прямого виступу проти Української держави з численними жертвами і руйнуваннями.

Рішуче усунення в топонімії західних областей, зокрема в обласних центрах (крім деякої затримки у м. Чернівцях), ознак тоталітаризму сприяло більш успішному утвердженню тут основ української державності, відсутності проявів сепаратизму.

Революція гідності, яка відбулася в Україні, має своїм завданням як захист Вітчизни від зазіхань агресора, так і консолідацію українського суспільства у всіх напрямках, у всіх сферах життя, у т.ч. й остаточне усунення будь-яких ознак тоталітаризму в топонімії нашої країни.

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірись: ВТФ «Перун», 2001. – С. 1256.

² Борисенко М. Топоніміка України 1920 – 1930-х років (історичний аналіз) / М.Борисенко // Етнічна історія народів Європи: зб. наук. праць / Київський нац. ун-т ім. Т.Шевченка, Ін-т політ. та економ. досліджень НАН України. – К.: УНІСЕРВ, 2001. – Вип. 8. – С. 21 – 25; Верменич Я.В. Історична урбаністика в Україні: теорія містознавства і методика літочислення / Я.В.Верменич. – К., 2011; Жучкевич В.А. Общая топонимика / В.А.Жучкевич. – Минск, 1980; Коваль А.П. Знайомі незнайомці. Походження назв поселень України / А.П.Коваль. – К., 2001; Тронько П. Краєзнавство України: здобутки і проблеми (до III з'їзду Всеукраїнської спілки краєзнавців) / П.Тронько. – К., 2003; Кругляк Ю.М. Ім'я вашого міста: походження назв міст і селищ міського типу Української РСР / Ю.М.Кругляк. – К., 1978; Лучик В.В. Топоніміка / В.В.Лучик / Е і У. – К., 2013. – Т. 10. – С. 124 – 125; Ономастика. – К., 1966; Питання історичної ономастики України. – К., 1994; Прокопчук В.С. Топоніми рідного краю: метод. посіб. / В.С.Прокопчук. – К., 1999; Янко М.Г. Топонімічний словник-довідник Української РСР / М.Г.Янко. – К., 1975.

³ Карпенко Ю.О. Топоніміка гірських районів Чернівецької області (конспект лекцій) / Ю.О.Карпенко. – Чернівці, 1964; Його ж. Топонімія східних районів Чернівецької області (конспект лекцій). – Чернівці, 1965; Його ж. Топонімія центральних районів Чернівецької області (конспект лекцій). – Чернівці, 1965; Його ж. Топонімія Буковини. – К., 1973; Никирса М.Д. Чернівці. Документальні нариси з історії вулиць і площ / М.Д.Никирса. – Чернівці, 2008; Її ж. Забудова Чернівців: площі, вулиці, споруди, нові райони, перспективи (1774 – 2008 рр.) // Чернівці: історія і сучасність (Ювілейне видання до 600-річчя першої писемної згадки про місто). [Кол. монографія] В.М.Ботушанський, С.В.Біленкова, О.В.Добржанський та ін. За заг. ред. В.М.Ботушанського. – Чернівці, 2009. – С. 307 – 348; Чеховський І. Чернівці – ковчег під вітрилами толерантності: Історичні студії багатокультурного етно-релігійного феномену в центрі Європи / І.Чеховський. – Чернівці, 2004; Його ж. Вулиці, що ведуть до витоків: Таємниці старого міста // Час-2000. – 2000. – 26 травня.

⁴ Енциклопедія історії України (Е і У), у 10 т. – К.: Наук. думка, 2005 – 2013; Українська Радянська Енциклопедія (УРЕ), у 12 т., вид. 2-е. – К.: Головна редакція Української Радянської Енциклопедії, 1977 – 1985.

⁵ Закон України «Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, №7, ст. 150; Постанова Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2012 р. №989 «Про затвердження Порядку громадського обговорення під час розгляду питань про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності, які за ними закріплені, об'єктам права власності, які належать фізичним особам, імен (псевдонімів) фізич-

них осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій» // Кабінет Міністрів України, 2012 р., 24 жовтня, №989, Київ; Положення про найменування (перейменування) вулиць, провулків, проспектів, площ, парків, мостів, встановлення пам'ятних знаків і меморіальних дошок у м. Чернівцях // Чернівецька міська рада 39 сесія VI скликання. 2013, 29.08. №950; Всеукраїнська асоціація сільських та селищних рад. Сільські та селищні ради, які вступили до асоціації // Урядовий кур'єр. – 2009. – 5 грудня. – №227; Список вулиць, провулків, площ м. Чернівців (станом на 01.12.97 року); Додаток 1 до рішення виконавчого комітету Чернівецької міської ради №195/5 від 23.03.2010 р. «Тарифи на послуги з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій» // Чернівці. – 2010. – 31 березня; Експрес-адреса. Чернівці 2007. Телефонно-інформаційний довідник. – Чернівці, 2007.

⁶ Всеукраїнська асоціація сільських та селищних рад. – С. 16 – 17; Е і У. – 2009. – Т. 6. – С. 285; УРЕ, 1977. – Т. 1. С. 255; 1980. – Т. 5. – С. 208, 323, 475, 479, 482; 1981. – Т. 6. – С. 122; 1982. – Т. 8. – С. 240, 301; 1985. – Т. 12. – С. 263, 264.

⁷ Всеукраїнська асоціація сільських і селищних рад. – С. 7; Е і У, 2005. – Т. 2. – С. 449; УРЕ, 1980. – Т. 5. – С. 39, 202, 209, 321, 476.

⁸ Всеукраїнська асоціація сільських і селищних рад. – С. 28 – 29; Е і У, 2013. – Т. 10. – С. 354; УРЕ, 1980. – Т. 5. – С. 477.

⁹ Всеукраїнська асоціація сільських і селищних рад. – С. 10 – 11; УРЕ, 1980. – Т. 5. – С. 561; Е і У, 2005. – Т. 3. – С. 267.

¹⁰ Всеукраїнська асоціація сільських і селищних рад. – С. 6 – 7; Е і У, 2005. – Т. 2. – С. 414; УРЕ, 1979. – Т. 3. – С. 397; 1980. – Т. 5. – С. 209; 1982. – Т. 8. – С. 289; 1985. – Т. 12. С. 264, 463.

¹¹ Всеукраїнська асоціація сільських і селищних рад. – С. 29; Е і У, 2013. – Т. 10. – С. 380.

¹² Всеукраїнська асоціація сільських і селищних рад. – С. 19 – 20; Е і У, 2009. – Т. 6. – С. 651; УРЕ, 1982. – Т. 8. – С. 240.

¹³ Всеукраїнська асоціація сільських і селищних рад. – С. 20 – 21; Е і У, 2010. – Т. 7. – С. 538; УРЕ, 1979. – Т. 4. – С. 355; 1980. – Т. 5. – С. 309, 457, 475; 1985. – Т. 12. – С. 68.

¹⁴ Всеукраїнська асоціація сільських і селищних рад. – С. 1; Е і У, 2008. – Т. 5. – С. 343; УРЕ, 1980. – Т. 5. – С. 517.

¹⁵ Всеукраїнська асоціація сільських і селищних рад. – С. 15 – 16; Е і У, 2007. – Т. 4. – С. 331.

¹⁶ Всеукраїнська асоціація сільських і селищних рад. – С. 7 – 10; Е і У, 2005. – Т. 3. – С. 155.

¹⁷ Всеукраїнська асоціація сільських і селищних рад. – С. 22 – 23; Е і У, 2011. – Т. 8. – С. 369.

¹⁸ Всеукраїнська асоціація сільських і селищних рад. – С. 25 – 26; Е і У, 2012. – Т. 9. – С. 904.

¹⁹ Всеукраїнська асоціація сільських і селищних рад. – С. 2 – 4; Е і У, 2005. – Т. 1. – С. 566.

²⁰ Е і У, 2013. Т. 10. – С. 348 – 349.

²¹ Е і У, 2013. – Т. 10. – С. 371.

²² Урядовий кур'єр. – 2008. – 1 січня; 2014. – 16 серпня. – С. 7.; Урядовий кур'єр. – 2014. – 16 серпня. – С. 7.

²³ Е і У, 2009. – Т. 6. – С. 333.

²⁴ Никирса М.Д. Забудова Чернівців. – С. 342 – 348.

²⁵ Е і У, 2009. – Т. 6. – С. 334; УРЕ, 1982. – Т. 7. – С. 338; 1979. – Т. 4. – С. 325.

²⁶ Ботушанський В. Щонайменше 100 чернівецьких вулиць потребують нині зміни назв / Василь Ботушанський // Доба. – 2012. – 19 квітня. – С. 6.

²⁷ Никирса М.Д. Забудова Чернівців. – С. 342 – 348.

²⁸ Е і У, 2009. – Т. 6. – С. 335 – 336.

²⁹ Там само. – С. 310.

³⁰ Е і У, 2013. – Т. 10. – С. 67.

³¹ Е і У, 2012. – Т. 9. – С. 212.

³² Е і У, 2013. – Т. 10. – С. 214.

³³ Никирса М.Д. Забудова Чернівців. – С. 342 – 348; Список вулиць, провулків, площ м. Чернівців. – С. 3 – 33; Додаток 1 до рішення виконавчого комітету Чернівецької міської ради №195/5 від 23.03.2010 р. – С. 1 – 43; Експрес-адреса Чернівці – 2007. – С. 193 – 194.

³⁴ Героїв Майдану увіковічать у назвах вулиць // Чернівці. – 2014. – 6 березня. – С. 3.

³⁵ Чеховський І. Чернівці – ковчег під вітрилами толерантності. – С. 86.

³⁶ Накладено мораторій на перейменування вулиць // Молодий Буковинець. – 2008. – 5 червня. – С. 2.

³⁷ Положення про найменування (перейменування) вулиць, провулків, проспектів, площ, парків, мостів... у м. Чернівцях. Перелік вулиць центрального історичного ареалу м. Чернівці, №1 – 211.

³⁸ Список вулиць, провулків, площ м. Чернівців. – С. 3 – 33. Підрахунки автора.

³⁹ Там само.

⁴⁰ Е і У, 2009. – Т. 6. – С. 335, 336.

⁴¹ Там само. – С. 310.

⁴² Е і У, 2013. – Т. 10. – С. 214.

⁴³ Тарифи на послуги з утримання будинків і споруд... С. 1 – 43; Експрес-адреса Чернівці, 2007. – С. 193 – 194.

⁴⁴ Фостій І. Північна Буковина і Хотинщина у Другій світовій війні 1939 – 1945 рр. / І.Фостій – Чернівці: Чернівецьке обласне відділення Пошуково-видавничого агентства «Книга Пам'яті України», 2004. – С. 99; Мусієнко І. Депортації членів сімей учасників і пособників ОУН і УПА з території Чернівецької області в 1944 – 1950 рр. / І.Мусієнко // Матеріали V Буковинської Міжнародної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 130-річчю заснування Чернівецького нац. ун-ту ім. Ю.Федьковича. У 2 т. Т. 1: Історія України. Краєзнавство. – Чернівці: Книги ХХІ, 2005. – С. 434.

⁴⁵ Список вулиць, провулків, площ м. Чернівців. – С. 3 – 33; Тарифи на послуги з утримання. – С. 1 – 43; Експрес-адреса. – С. 193 – 194.

⁴⁶ Там само.

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Підрахунки автора.

⁴⁹ Ботушанський В. Вказ. праця.

⁵⁰ Паскар О. Питання перейменування вулиць зараз не на часі // Доба. – 2007. – 19 квітня.

⁵¹ Урядовий кур'єр. – 2014. – 5 травня. – С. 16.

Василь БОТУШАНСКИЙ
(Черновцы)

ТОПОНИМИЯ И ПОЛИТИКА В УКРАИНЕ

В статье идет речь о насильственных изменениях географических названий населенных пунктов в разных регионах Украины в годы советской власти в честь большевистских деятелей, октябрьского переворота 1917 г., побед в т.н. гражданской войне и «социалистических преобразованиях», о «большевизации» и советизации городских микротопонимов. Подчеркивается необходимость решительно покон-

чить с остатками тоталитаризма в топонимии Украины в наши дни.

Ключевые слова: топонимия, Украина, города, села, поселки, наименование, необходимость перемен.

Vasyl BOTUSHANSKYI
(Chernivtsi)

TOPONYMY AND POLICY IN UKRAINE

The article deals with the violent change of settlements names in different regions of Ukraine during the Soviet era in honor of Bolshevik leaders, the October revolution in 1917, victories in the so-called Civil War and the «socialist transformation», Sovietization and urban microtoponyms. The need for decisive end with remnants of totalitarianism in toponymy of modern Ukraine is emphasized.

Keywords: toponymy, Ukraine, city, village, name of the settlement, need for change.

УДК 94(477)

Михайло ЮРІЙ
(Чернівці)

ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ВИБІР УКРАЇНИ

У статті йдеться про об'єктивні чинники європейської інтеграції України, а також дається політико-психологічна характеристика путінського режиму.

Ключові слова: євроінтеграція, цивілізація, ментальність, конфлікт, фундаменталізм, агресія.

Те, що відбувається зараз між Україною і Росією – це, звичайно, цивілізаційний конфлікт, ціннісний конфлікт минулого і майбутнього, конфлікт радянського і нерадянського, європейського і постімперського.

У ХХ ст. сформувалася спеціальна наукова дисципліна – цивілізаційна теорія. Вона базується на ідеї про те, що в процесі історичного розвитку на земній кулі формується обмежена кількість особливих, відмінних одна від іншої стратегій людського буття. Кожна з них, домінуючи на певній, досить значній території, виявляється фактором, що визначає весь устрій життя. Це і є локальна цивілізація. Як приклад можна навести західнохристиянську або євроатлантичну, східноєвропейську або православну, ісламську, індійську, латиноамериканську цивілізації.

Цивілізації формуються на певній стадії розвитку людства, коли виникають міста, писемність, виникає держава. Реально світова цивілізація – це цілісність локальних цивілізацій, що взаємодіють між собою. Локальні цивілізації взаємодіють між собою, постійно конкурують одна з іншою за лю-

дей, територію і ресурси, а в підсумку складають ціле культури людства.

Виникає запитання: яким чином самозберігаються цивілізації? Як їм вдається відтворювати себе, протистояти зовнішньому тиску, відповідати на виклик історії?

Відповідь на це питання підводить нас до часто вживаного в останній час поняття «ментальність». Як відомо, під ментальністю трактують стиль, або тип мислення, що визначає всі наші дії. Ментальність всмоктується з молоком матері, видається чимось природним і єдино можливим і не рефлектується. Ментальність – це не те, що ми думаємо, зокрема, і з приводу самих себе, а те, що задає характер нашого мислення. «Ми не те, що ми думаємо про себе, – ми те, що ми думаємо»¹.

Ментальність забезпечує стійкість системоутворюючих ознак, які в культурології називаються культурним ядром. Тим самим вона забезпечує збереження самототожності цивілізації та оформляє канал еволюції культури. Конкретна цивілізація виникає в той момент, коли складається стійка ментальність. При цьому суспільство, що переживає цивілізаційний синтез, переходить з аморфного в структурований стан, стає стійким до зовнішніх впливів. Цивілізація, що виникла, розвивається, відповідає на виклики історії. В процесі цього розвитку ментальність може переживати значні структурні зрушення, які дозволяють адаптувати суспільство і культуру до умов, що радикально змінилися. Коли ментальність вичерпує можливості подальшого розвитку і втрачає адаптивність, тобто перестає працювати як ефективний механізм, що забезпечує виживання людини в умовах, які змінилися, цивілізація згасає. Її населення і територія можуть бути «розібрані» сусідніми цивілізаціями, або стати полем наступного цивілізаційного синтезу.

Може виникнути питання: а що дає ця теорія в практичному плані? Багато, стосовно до теми нашого обговорення – розуміння того, що цивілізації становлять системні цілісності. Сума ознак – культурне ядро – задається якісними характеристиками цілого. Якщо ставити перед собою завдання вибору характеристик культури (відповідно, і всього того, що витікає з культури – національного характеру, історичної долі), то реальний вибір можливий між стійкими пакетами взаємопов'язаних характеристик. Близька нашому серцю українська працьовитість і душевність – в комплекті з ними йдуть втеча від зовнішнього світу, неповага до закону, величезна енергорозтратність, алкоголізм, калюжі урини в ліфтах, хабарі, розбиті дороги, часто-густо повалені плоти тощо, тощо, тощо. Якщо подивитися, наприклад, на німецьку ментальність, то там діловитість обов'язково поєднується з раціональністю, помірністю, стійким обивательством, з формальним стилем людських і навіть родинних відносин, недосяжною і незрозумілою для української людини законослухняністю.